

ХАРЫ УГАДА БЕШ...

Улан-Удэ. (СЭА-ны) корреспондент С. Трофимов. БАМ-ның баримы учас- тогуна туудуулары болур. Чугалинний огулени тус черин почтамына амур-дш бербестэн деп. Бурят ССР-нин Северомурск суурунун чурттакчылары баштактан. Огуленин адренин бийр чедирген телеграммалар болгат послалар үзүлбестэн. Чуге дие огуленин чокта чаа хары уга- да беш ийнестер немешкен. Россияны улус депутаттары нийтизине-бизе түм мпн рублге энэ-бүрү бекестер саткан, чаа төртүтүнген оолга, дорт кыска чоруктан. Бекестерин аразында уруглар ашы-чени- нин алаан хаш хевирлер бол- гаш иди-хеп аймаа бар. Анык огуленин Бурятияны чаа кешигуниери база кээп чораннар. Чугалин олардан мебел, оинуг телесвюр, со- дулчу белекке алганнар. Чуг- линер магистралга Кермо- водан келгенер. Бурятияны Министрлер Човузелинин ала- нга-бизе Кермо-вога оларга квартира бээр болгон. ССРЭ- нин Президентини М. С. Гор- бачев оларга байыр чедирген.

(Этени № 70 «Шына»).

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН
Они. Чугур Ондарова — Тыва республикасынын бажык эргеленин ажалымын.
Петухова Александр Федо- ровна — «Тыва тууду» де- вис-кэр тууду каттижымын- нин «Светлана» яды-салиги- нин улуг эми сестрэм.
Полешук Виктор Изот- ович — «Каз-Хем» разрезни слесари.
Ророта Ян Хорумевич — «Тыва хлебопродукт» катти- жымынын чазыкчысы.
Саа Кудер Намчилович — Харылаанын бугурулге-тех- никти эргеленин автобазы- нын чолалчы.
Самодурова Людмила Гри- горьевна — Харылаанын бу- дурулге-техникти эргеленин экономиз.
Селиванова Валентина Ва- сиевна — Тыва профинде- лерин область човузелинин инструктору.
Солдатенко Лариса Нико- лаевна — республиканын кеш аарылар диспансеринин по- ва-ри.
Станковская Елена Павло- вна — Тыва АССР-нин Ми- нистрлер Човузелинин эм- нелге пунктузунун эргелечи- ни.
Сухора Иван Дмитрие-

«КУШ-АЖЫЛДЫН ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Чарлы

ниң — бажын тууду комби- наттын автоуурукузунун минини.
Технова Надежда Родио- новна — Кызыл хоорайын харылаа бедиринин началь- никтин оралкычы.
Тусумина Валентина Ме- дведевна — Харылаанын бу- дурулге-техникти эргеленин кадрлар килдизинин на- чальник.
Ульянкин Иван Тихонович — «Кызыл» септелге-техникти бугурулузинин чолалчы.
Черепанов Петр Иванович — пенционер.
Целелева Галина Яковле- вна — уруглар бажымын э- ми сестрэм.
Цыбульский Александр Иванович — Тыванын маши- на туудушкуну заводунун ше- риктен кайталаа салбыры- нын командири.
Шамина Анна Мануило- вна — «Тыва суг медпояны» каттижымынын автобазы- нын ажалчы.
Шевченко Петр Василье- вич — «Тыва коммунисттер бугурулузинин чолалчы.
Шокор Владимир Иван- ович — «Каз-Хем» разрезни автобус чолалчы.
Шимкова Валентина Ми- хайловна — уруглар бажы- мын логист.
Шырпап Екатерина Давы- довна — Красноярскин агро- университетинин Тывада фи- лиалын библиотекари.
Ямалетдинова Тамара Ан- дреевна — «Востокгипро- вольт» институтун Тыва салбырын килдиз началь-

ниңи.
БАЯ-ТАЙГА РАЙОНДАН
Доржу Адыл-оол Херте- кович — Шуй ортумак школа- зынын өөрдикте эргелекчи.
Кузурекпей Мерек Херте- кович — Шуй ортумак школа- зынын бажымын.
Күжүт Кыл-Кат Сал- чаканова — Кара-Хал суурда Култура бажымын дирек- тору.
Күжүт Тамара Дуванов- на — «Кара-Хал» совхозтун ажалчы.
Күжүт Александр Хооте- кович — «Кара-Хал» совхозтун малчы.
Салчак Сайын-Маадыр Се- ренович — «Кара-Хал» сов- хозтун бухгалтер.
Хертек Давос Деликович — «Кара-Хал» совхозтун проф-

звезд комитетинин даргазы.
Хомушук Елизавета Мага- дыснова — Тыва суурда «Аян» уруглар садынын эр- гелекчи.
КАА-ХЕМ РАЙОНДАН
Айыл Эрте Чандырович — «Буря» совхозтун чолалчы.
Баланина Анна Егоровна — районун ИХК-нын камта- лал килдизинин контролеру.
Бурдакова Эмилия Иванов- на — «Буря» совхозтун кол бухгалтер.
Гуркова Алла Александров- на — районун Сары-Септе харылаа бедиринин тек- ажалчы.
Жилина Ефросинья Арте- мьевна — районун Сары-Сеп- те харылаа бедиринин тек- ажалчы.
Изосимова Валентина Ра- говицкая — районун сан- эпидстанциянын санитарка- ны.
Ильин Илья Иосифович — «Тыва хлебопродукт» катти- жымынын Сары-Септе тараа хүзүп адыр бугурулге- ленин мастери.
Лубошикова Надежда Фе- доровна — ажал-агылар аразында көпүр чорур ме- ханизаттанган колонанын кол бухгалтер.
Непомнящих Мария Роман- овна — районун улус өө- р-

Чаа чуулдер, болушкуннар, фактылар КЫЗЫЛ-КУМНУН ЧАЖЫДЫ

Топ Кызылдум, далаара, халлар, алаа эвес чуртуктар тывылган. Оларын чамды- гарылаа скарлар кеткен килдизер, өскөлдөр — ко- сиктин корбалар — дөмө- зимээр чуртуктар бар.
— Специалист уфологтарын ол бичи-лаа элдесиндирбес. Бизинг «аалдык» дугайын керекчелер турар төгүлөр ол девискэрде эвези эвес — деп. Бугу-эвеледин уфология асовишанын башкарыла човузелинин кешигу, «Уфо- топтун» (Ташкент) директору, Узбек ССР-нин Космонавтика федерациянын чамды ано- мали болушкуннарын ши- чилээр тавым-биле скар э- гелекчин Сергей Азодов ми- чаар чугаалаар.
— Ужук кээп турар та- нымас объектилер (УТО) — Топ Кызылдумга бо-ла тавар- жыр аалдылар. Оларын кес- түп келгенин дугайында соолгу мездин январь ортан үзүндө алдымыс. А алаа че- дир ол девискэрже ийи эк- спедицияны — организаста- мыс. Унуушкуннарын эи со- лун чуулдерин бирези бол- за, өске планетадан кээр- корбалдын черге чуура кээп ду- жер жуурут чери алаа кел- кеш, ону баш удур шичилеп көргөн болур.
Чугаа чогуу чүкүн дуга- ымыла?

Кызылдумга хоорайларын бирезинге, Зарафшанга, эк- спедицияны кешигуниери эл- дептинг бир херези-биле та- ныжып алганнар деп, Сергей Азодов чугаалады. Ол, шына- ла, кайтамчык киж. Оон бо- дунун сөзү-биле алмрга, чер- ден дашкаар шивилизациян төлөөкчелери-биле ол өй-өй- де учуражы бээр киж боол- тур. Эрткен чылдын чазыны- да мынмг чугулау дугайын ол чугаалаа: өске планетада корбалди ол шивилизация чер чогуун орбитадан узуткан, оон бузуулулары хоорай- дан 30-40 километр ырак черге кээп дүшкен. Чартык чыл болганда (1990 чылдын сентябры) ийи геолог чер үтпн тургаш, элдепте бугу- мелге таварышпаа болза, ук информация чүгү-биле-лаа баштактанмай артып каар турган. Ол бугу-биле чер кы- рыны эвес дээрин анализинг түнелери көргөскөн. Бир эвес өске планетадан келген уукуттанган корбал — эл тайылбыры барымдаалап алыр болза, плазма хевирлп чалбышталган масса чер кы- рынга оожум дүжөр дээрин болуп каары берге эвес. Мас- санын болу болгат оон тем- пературазы чамгыс ай эвес. Чер кырынга ол өскерлер жуурут. Беллг температур- нинг черг элдингирини тур- нукутуптар, а дык куду температурга — биомассанын кымышкыны болдуруулар.

Ук бугу-мелан үстүндө чугаалаанымс херези-биле хо- лбаанын айткан черинин чогулаан тыпкан.
Топ Кызылдумде ийи эк- спедицияны үзүндө Ташкент чуртук уфологтар тынмгы- сыг өске-лаа болушкуннарга таварышканнар. Даугыстау суурун кылдынга үш оол эл- деп-чикти «амытанар» көр- генер. Олар коюстарга дө- мөзмээр болган. Оларын койтун шыкш майнаарын эскерткен. Халжынын бедиа бугу- чартык метр хире. Ар- ылы чиде берген тынмгыс ол аян-чорукчуларын истери- суурун, алаа чуртукчылары база көргөн.

Зарафшан хоорайда «Лыди- ка» кооперативтин ажалчы- нары — чолалчы Александр Мунасов, автослесарь Генна- дий Агафонов, экскаватор Та- марка Тимкович эркен чыл- дын ноябрда ужу чорур та- нымтас объектини көр- генер. Навои — Зарафшан оорунга дуге каа чоруп ора, бедиа дөртөн метр хире, хол- ко узун, шилин хевирлп чүве көрдүс деп, олар ба- дыктаа тургалар. Ол дугайын олар дык бугу-еринг чугаа- лаар.
Эвези каш алаар эркен соонда безин «Уфотоптун» экспедиция болуу объектинин коулден черинге чиде бээр, биолокация дүрген долгын бээр болган. Ол база элдеп- тинг.

Ол экспедициялардан байлак материалды чып ал- дымыс. Ам карта-диаграмма- ларын тургузуп, аэрофотома- териалдарын сайгара номчуп, ону шичилеп баа анализтен турар бис. Бизинг халларда чуртуктар бист дык соугу- раткан. Чаа экспедицияга бе- лдеткин килеппе бис. Ол ко- раан, чаа-чаа болушкунна- га таварышымс чугаажок — деп, Сергей Азодов түндөй аарак чугаалады.

Ташкентде «Уфотоп» эр- тем-шичил бугурулузин 1990 чылдын ноябрда тургу- стунган. Совет Эвилелинде ий- дилг улангышкынын бугу-ле болуктер болгат организаста- дар-биле бижыг харылааны туулуп турар. Ол шыкш АКШ-тын, Япониянын, Болга- риянын уфологтары-биле ха- рылаады.

Тимур ИЗАЕВ, (МИА).

ОКОН ЭКРНЫ

БО ТАВАРЫЛГАДА КАНЧААРЫЛ?

Орук-транспорт озал-ондаа. Бизинг таварыла бо- ган, буртуктинген деп чугаалаар амур эвес, аймаа-халаа болбазы-на деп болаар, күзүр бис. Бичалаажок кай-бир кийи транспорт озал-ондаан- дан чайлап шыдавайн барган-дыр, чаяан бооп, пас- сажир, чолалчы болу-лаа ажырбан, машина үрелген дийки. Мындыг байдалда чугаа материалдыг когарал дугайында чоруп турар. Бо байдалда чолалчы кан- чаарыл? Сайгарыла, истелге канчаар чорутуулар?

Чолалчы чүгү-лаа мурнай, орук шимчээшкынин чү- рүмүн ителелерин сагыр, удурулга болулар ужурут. Озал-ондаа дугайын КАИ-ге дыналар, херечелери билип алыр. Курватинспекциянын ажалкыларын чидип ке- лерин малап тура, озал-ондактын ителелерин эргекч чү- гү-ла болгу деп истери, байдалы камгалан эртырарын ололдожыр. Шын болган чотуг түнел үндүрениге ол эргекч чүгү-ла.

Когарал түнүгте хамаарыштыр чугаалажып көрөдирер. Амгы практикадан алмрга, организастаарга, бугурулге- лениге болган албан черлеринге автотранспорт озал-онда- нын чидирген когаралдын түнү 500 рубльден ажа бээр бо- лаа, ону улуг хемчээлдеп деп көрүп туура, ол түн хууда транспорт элениге база хамааржы. КАИ, байсаалга, и- телге черлери кайы-лаа таварылаа, ол айткынын ки- чээлдеп сайгарып, өөренип көрүтүп чугулаан билер. Чуге дие чамгыс килдизер 800 рубль мын-ла улуг эвес материалдыг чарыгал болур, а 400-500 рубль айткынын на- мын алаар килдизер база бар болгой. Бичангыш шалымнын хемчээлде, огуленин ололгозын, урулгозын санын ба- ырмадаалаа, өөренип көр дээрни чаа. Автомашинанын сеп- теленин чоролуп, ону катан тургузарына чеге хире ча- рыгал үненип тускый эксперт албан чери сапп, түнел үн- дүргөн соонда ол айткыг шичилелетинер. Бисте Тыванын эксперт республика бюроз — Кызыл хоорайда Бухтеев, 3 бажында ажаллап турар. Ол — 1976 чылда ажалттыган. Оон аян-хезини чыгыш-на хууш машиналар 700 ажал киж, республиканын 100 ажал организастаары ажаллап турар. Оон ажал сүд, хоолу-дүрүм камгалар болгат истелге ололгозын-биле, оларга экспертианын түнелин үндүрүп берип тупан болганда, хемчээлдеп. Оон алында бюро орук- транспорт озал-ондаа таварышкан килдизерин кымын кайы хире бичулуун толооары совогалыг автотехникти на- мын хемчээлдеп истелге ололгозын алаагазы-биле база кылган турар. Мынмг чугулау манча чугаалаа каалы: автомашинанын хууш коорон италаа, оон септеленин эге- делес болза эки Оон септелдин баар-болза, эксперт бюрозун ийи ажалын кытыг байдал нарылаан, автомашинанын ка- тан туптарынга негеттинг түнү толооары бергелер бери болур.

Чегир илдертинейн барган үрелген, кылыр негеттинг тупар черлер септелге чоруп турар үеде түнүп кээп болур. Мынмг таварылаа, автомашинанын элден септеленин чор- улуп турар организастаары камгыштыр ону демделген ап, документ тургустуулар адыр ужурут, ону үрелген черлери септелениге эргекч чүгү-ла түнүп, немей толооарына ажаллап алаар. Материалдыг когаралдын немелде түнүг тургустуулар адын-биле, негелге-хомулаан сүд азы истелге ололгозын камгыштыр бугурулг чолалчыга хамаарыштыр база кирип болур. Материалдыг когаралы тургузары- биле холбашкан бугу-ле айткыларын кеземге херэ оттуурыла- га чедир шичилелер ап болур. Бугурулг киж, когаралы бугу-ле-биле төлөккөн, машинанын элениге чедиринген ко- гарал чамгы-ла улуг эвес бооп, хомулаа чок таварылаа, мынмг бир эвес чолалчы материалдыг когаралдын түнүп төлөтөр аргач чок болза, айткынын сүд дамчыштыр шичилелер. Баа бир чүгү, бир эвес машинанын камгала- дып алган турган болза, когаран тала камгалалдын түнүп курстрахованин черинен адыр, а ол чер болуун элчээлде, негелге киригеш, көрдүгөн түнүп бугурулг талаан сүд чүрүм-биле төлөттерер. Бугурулгатыр турар киж күрүне автомашинанын чорон дийки, когаран талаа когаралды төлөп бээр арга чолалчында чок — мындыг байдалда база сүд чүрүм-биле шичилелер. Когаралдын түнүп сүд машинанын хамааржы бугурулгелден турар. Бугурулге бугу- рулг чолалчынын шалымнан тйрт дугайында айткыны оон соонда (база сүд дамчыштыр) шичилелер. Бичан кээр, бугурулг киж канды-лаа байдалда, когаралды тө- лээр алаар-дыр.

ООРЛАВАЗЫН ДИЗЕ...

Машина оорлап мунар ки- жилер чамдык чолалчылар чиккен деп демделетинген 617 транспорттук дилел турар, оон аразында автомашиналар- нын саны — 46, мотоцикл — 571.

Мынмг ийимыг байдалга таварышпас деп болаар бо- лаа, машинанын ийикке, азы мотоциклдерини эи тур- гузуп каап тура, ону оорлап мунга бербезиниң бугу-ла аргазын көрүңер. Ол сору- га-биле сжерини машина- ларже оон ээинден аныгда өске кым-даа кирип, шим- чедичин ажаллаадып шыдаас кылдыр, камгалда херекс- салм аларын оралдажылар.

Бугурун милициянын майору Виктор ОШЕНКОВ бе- делеткен.

КӨРҮЛДЕ ЧОРУП ТУРАР

Автотранспорттук техникти байдалын хынал көр- сорулгалыг чыл санында эртер көрүлде бо хуимере чоруп турар. Ону чорударынын чүрүмүн дугайында кыскасы-биле манча чугаалажып көрөдирер.

Транспорттун бүгү хевирле- ринге техникти көрүлден ий- варь 1-деп июль 31-ге чедир чорудар. Бугурулге болган кооперативтер удуруткула- ры бо үеник дугузула тус черлерде курватинспекция черлери, шериг комиссария- ды калы дугуружуп, көрүлде эртырелерин дүңгн, шак-у- эли толооткан трафикти ко- рүлдеге кире ужурут, тран- спорттун санын килриштирп тургаш тургузар. Ол хууса- нын бугурулге черинин адми- нистрацияны курватинспек- сия-биле дугурулга чокка өскертпес ужурут.

Чолалчыларга хамаарыш- тыр чүгү чугаалап болуура? Транспорт башкаар эргенин балыткааны шимчээлдеп бар-чогун хынаар, транспорт башкаарып болур дугайында эми шимчээлдеп баар турар ужурут.

Автомашинанын техниктиг байдалын хыналдазын, де- рит-херекселерин орук шим- чээшкынин чүрүмүн, стан- дарттар, техниктиг ажаллаа чүрүмүн, бүгүлг болган техниктиг өске-лаа докумен- тинин негелделерин дүшү- түр чорудар. Тускайлаткы- ган чик автомашинанын хы- нап көрүп турган, ажаа көр- дүгөн дерилелерин, тускый чырык, мезээ бээр чүгү-л- лерин, бижилелер бар бе, чок бе дээрин база хынал көр. Техниктиг байдалы орук шим- чээшкынин, техниктиг ажал- лаады чүрүмүн негелде- ринге бир-ле чүгү талазы- биле дүшүс болза, автомаш- инанын үрелки деп санаар бо- лган ол хуулау хайлаан, че- дир кылбай шалаа, орукке ону шимчелди үндүрбес.

Автомашинанын айналым деп көрдүгөн чүк дамгы- лар тускайлыгтынган авто- мобильдерин, пассажирлер аргыштыр чик автомашин- таксилерин болган чүк ма- шиналарын соок үеде ажал- лага оларын белеткэн соон- да база хынал, катан көрүл- ден ноябрь 30-ден орай эвес хуусага чедир чорудар.

Хуула кижилерге хамаар- жыр автомашинанын, авто- бустарын, мотоциклдерин, ко-

МУРНУУ КУРИЛДЕР

Бистин чуртувустун чөөн талазын Оожум оксанын эрктири шы- ва алган. Ол чердеулуг- биче ортулуктар аажок хөй. Бизингя Курия ортулуктары Камчатка- нын мурнуу талазында шөйлүп чоруткан, Япо- ниянын кызыгаарына четкен. Ол ортулуктар янызы-бүрү балыктар болгат далай амьтан- нары-биле кончуг бай- лак.

ЧУРУКТАРДА: Шинко- тан ортулуктун эри- нин нинти хевирин. Алаанда чурукта сайра деп балыкты четкилеп турары. Бо балыкты колдуунда дүне тудар. Хүндүс ол океан дүңү- че ханылап кире бээр.

СЭТА-нын фотолары.

ДҮРГЕН ДУЖААРЫН КҮЗЭЭР БОЛЗА...

Чуртта байдал чеге-лаа берге турза, республиканыс- тын оруктарында хууда чик машиналар болгат мо- тоциклдерин көүдөп турарын көрүп тур бис. Чыл- далан курватинспекция орук шимчээшкынин өске- даа халжыкчылары-биле калы транспорт башкаар канды-лаа документи-лер чок эвези эвес хамааттарын туулуп, торган турар. Чуге эркен чылда безин орук шимчээшкынин мындг ажалкычылары ийи мун амы киж болган.

Оларга канчаар дузаал болуура? Машина башкаар эргени канчаар дүрген чедип ол болуура? Манча ха- маарыштыр чугаан бистин корреспондентис Николай Базыр автомашинанын халжыкчыларын нийтелини республика човузелинин автохалаанын директору Леонид Григорьевич ИВАНОВ-биле чоруткан.

— ДОСААФ-тын школа- зы, спорттук техниктиг хевир- леринин секциялары чок ыраккы суурларын чуртта- кчылары машина башкаар э- ргени канчап чедип ол болу- уура? Манча хамаарыштыр чүгү чугаалап болур силер. Леонид Григорьевич?

— Шынап-ла, бистин суур- ларында хуула чик маши- налармг, илангыя мото-

айнын 18-теги № 19 Г-485 ду- гаар чараагында автомото- га халжыкчылардын нияти- лелеринин автохалаарын- га «А болган В» категори- ларын чолалчыларын белет- кээрини программаларын бугу- лар шүүт дорт кээп өө- рин аргазы чок хамаатларга чолалчылар херечилелерин алырга дуза көргүзери- нин хевирлерин калбартыр- онза чугула деп айтм, ма- шина башкаар эрге алыр- нын экзаменерин болу бе- леткенге дужаарын органи- заастаарын сүмелзэн. Бичан- гаш казакшылдык байдалы транспорт башкаарынын не- гелелерин бугулар ажырб- бел саянткан 18 харан кууд эвес назмлыг көдээ хамаат- ылар «В» категориянын, 16 хар- дан кууд эвес назмлыг оол- дар «А» категориянын хууда транспорт башкаар чолалчы- лар белеткээр программа бугу- гаар экзаменерин биске кээп

дузаал ап болуулар. Сактып алыр, чүгүл ДОСААФ шко- лалары, секциялары чок кө- дө суурлар чурттакчылары болуур ийи.
— Чедип келген дораан-на экзаменерин дужаал кирип- тер эвес, канды-бир негелде- лер база бээр чүве мынаа?
— Бизинг болбайл канчаар. Машина башкаар эрге чедип алыскааннар биске чедип кел- ген, оон негелделери-биле то- ла таныжы алаа эки боор. Кыскасы-биле чугаалаарга, оок кол уткузы мынмг: шүүт дорт өөренинни про- грамманын бугулар кычал- лерге консультанттар болур. Орук шимчээшкынин дү- рүмнери, автомашин азы мо- тоцикл башкаарынын үнде- лерини болгат шимчээшкы- нин айыл чок чорур, авто- транспорттун тургузуу база техниктиг халжыкчылар, ону башкаары болган баштайгы эми дугазын чедирер.

Шүүт дорт өөренип кире- ринден оон бир эки талазы өөрдикте, дээш өртекпик баштайгында болаар, оранок эвези боол турар. Дорт кээп өөренип туралар 300 ажал рубль төлээр болза, олар оон үш-дөрт катаа эвезини төлээр.

Экзаменерин чедирини- нин дужаал кижилерге шимчээшкы дүрген дужаал дугайында тускый херечиле- ди тыпыр, олар ону алган КАИ-ге чолалчылар эге- аларын талазы-биле эк- аменер дужаары-биле чедирер.

Нийтиз-биле чолалчылар эргени дүрген чедип кел- гинер. Манча оларын-биле чу- гаалажып, чүкү канчаарын кончуг таптыг дугурулг алыр бис.

Адресини: Кызыл хоорай, Бухтеев кудумчуу, бажын 3.

тине биле Д. Сарылар «Тыва кобальт» комбинатты стол- алыштыр эркен унуп орда, милиция черинге экеден.
Эртенде Ак-Тал суурга арга алпарган деп мезээ на- залган. Бичан суурга че- гелде чурттакчы чон «чал- дык» болган. Милиция ажал- дакчылары суг сеурт (40-72

ГВЗ) дугаарыг машинаны долоттакан. Руль артынга бил- бес эркен Р. Сандык дээр ки- жи олурган. Түнелинде ол гаражтан машинаны оорлап мунган болган. Сандыкты ка- бинадан үндүрүп эгелээр, алаа болушкан «ажаалдакчы- лар» база тыптып келген. Алаа оорлаган Сандык бо-

дунук күжүн дегел, бижж чып эгелзэн. Бичан баарга милиция ажалдакчылары бар аргаларын ажаллаар ужурга таварышкан.

Ол хун суурга өске-лаа та- варылаар тургулаан. Хой анык килдизер Хову-Аксы — Ак-Тал аразына «көжүп» чо- руп турар болган.

Кысказы- биле
ДУГУРУШКАШ
КЕЛГЕН
Республиканың хереклекчилер инициативасын Кызылда саям базасынын директору В. Б. Кечил-оол Ортаахы Азия республикаларыне аймак-агый дайым биле командировкалар чораш, эеп келген.

Чуртта рынок харылаадырыне инициативаны бо уе-чезида чораш, эеп келген. Кызылда саям базасынын директору В. Б. Кечил-оол Ортаахы Азия республикаларыне аймак-агый дайым биле командировкалар чораш, эеп келген.

С. С. Прокофьевтин төрүттүнгөн хунунден бээр 100 чылынга
С. С. Прокофьевтин хөгжүмү эрин алып турат дег, чаагай сепкил-биле долдуган. Композиторун төрүттүнгөнүнден бээр чус чыл болурун Ленинградчылар уругларга делегей фестивалы-биле делегей турар. Байрала операнын болгон балеттин С. М. Киров аттыг үлгүлөргө театрына «Золушка» деп хореографтыг тоол-биле амыттыган.

ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ — ТЫВА ДЫЛЫМ

1989 чылдың декабрь 1-де «Хемчиктин сыйды» солунун редакциясыга үжөн хире кичи чыгарган Кызыл-Мажалыктан, Ак-Довурактан, Хөмчөккөн, Бижиктин-Хаядан башкалар, журналистер, үнүлүүгү дыйтаныла-га, кыргындарымыс, амытчылар, келээ аймак-агый аймакчыларды дая дугайында сатымчы сепкил турар. Тыва дылды күрүне дилым кылды дамыс-мерген уткалыг сыйа. Дылдымыс биле тоолуус, амытчылардымыс, депшигелген кичииндигини адуу турду. Орус дылдым хыйыртга көр дээш эвес, а тыва дылдым амыт орус дылдым, дептерини деңизинде амыт күрүне күрүне. Ыланга-гай эки тура инициатива тургузар. Шинтир мындар. Нитилелдин алы «Төрөөн дыл».

УЛАМЧЫЛА-ВЫШААН...

Тыванын Алаан-Маздыр аттыг турт-шынчал музейини сарыг шаажынын чүдүлгө херекселеринин делегейини чоктаа аа амыттыган. Музейин бир залында оон мурунча ур чылдарда шыг-жыттын чыткан сарыг шаажыга хамарышкан бүтүлгө дерин-херекселерини чымы салган. Ону чурумчулук илгелен-сепкил орта-ныстагарына музейин эртем амытчыларга болгон. Б. Бегеодор Р. П. Сумба илгелен-сепкил кырышкан.

«Төрөөн дыл» эки тура инициатива чамдык кичи-гүштерини тыва дыл-домакка хамарыштыр кылмып турар амытчылар-биле таныштырдымыс.

УЛУГ, БИЧЕЗИН ХЕМЧЭЭРИ
Адыш ому хире. От оору хире. От оору хире. Котан чымын хире. Ыт чымын хире. Хой чымын хире. Ине чымын хире. Казак оору хире. Шаң оору хире. Аа кымын хире. Кечил шай — дорттүң бир кезин. Удун шай — сепкин бир кезин. Кечил шай — сепкин бир кезин. Кечил шай — сепкин бир кезин.

ТАНЫШТЫВЫС

Март айда бот-тыныгыр композиторлар — Б. Кечил-оол, А. Танов, Б. Гомбоев, Чөмчөк Хемчик районда бот-тыныгыр композитор, ираажы М. Мерген-Херел, ираажы Г. В. Билегайров, Г. Дорж, З. Ондар, Бурят АССР-ниң чогаалчымыс элчилеринин чаааан биле Тунка деп районун амытчылар-биле ужураштымыс. Бисти ол район Советиниң куускомунун культура кылдыжыны амытчыларды байырлап шычылгыт уткаан. Бистерден амытчы, Хакасиянын төлөөлери, Бурятиянын опера театрынын алдарлыг артистери, Якутиядан бот-тыныгыр композиторлар чымылган.

Сибирьниң социал эргелеп башкарылга болгаш политология институтунга дыңнакчылар хүлээп алыр дугайында

Сибирьниң социал эргелеп башкарылга болгаш политология институтунга 1991-1992 өлөөлөгө чыгында политология богаш журналистика факультеттеринге дыңнакчылар хүлээп алыр чаралар кылды. Политология факультетинин политология, социология, социал-экономикалык эртемнине эргелеп башкарылганын тадым-биле тускай эртемнине политологияны беледээр. Журналистика факультетинин политология болгаш социология тадым-биле тускай эртемнине журналисттерин беледээр.

Шүлүктөр булуңчугажы

ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ МӨГӨЕР МЕН
Эртен оруу берге, узун — төөгүн байлак. Эртенден үнелген сен, төрөөн дылдым. Чаяаттыгдан бичимден-мен. Чарым көрбөз шынчы оңуу.

НАЙЫР-ООЛ

Амыдырал чырыктым. Найыралдым доңу амыткен. Ада-нези хеймер огул. Найырал-оол деп алап алган. Уул-нези сөөктөн чыдар. Телелер дег сүрүлүп эркен. Уштан оолун ада-нези.

КУЛЬТУРА: чогаалдыкчы харылаа

«Төрөөн дыл» эки тура инициатива чамдык кичи-гүштерини тыва дыл-домакка хамарыштыр кылмып турар амытчылар-биле таныштырдымыс.

ИПИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Эртен-тайылбырлыг фильм. 8.35: 9.35 Музыка. 7-ги класс 9.05 Ангил дыл. 1-ги класс 10.05 Ангил дыл. 2-ги класс 10.35: 11.40 Төгүт. 8-ги класс 11.05 «Адам Смиттин ашка-хорегини» 12.10 «Бисти өршөз көрүр» Уран-чечен телеспелым. 13.25 Фристайл. Делегей кубогу. 14.10 — 15.05 «Ленинни сазымышаан». Барымдаалыг фильм.

ШҮЛҮКТӨР БУЛУҢЧУГАЖЫ

ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ МӨГӨЕР МЕН
Эртен оруу берге, узун — төөгүн байлак. Эртенден үнелген сен, төрөөн дылдым. Чаяаттыгдан бичимден-мен. Чарым көрбөз шынчы оңуу.

НАЙЫР-ООЛ

Амыдырал чырыктым. Найыралдым доңу амыткен. Ада-нези хеймер огул. Найырал-оол деп алап алган. Уул-нези сөөктөн чыдар. Телелер дег сүрүлүп эркен. Уштан оолун ада-нези.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100
Редатор В. Ф. ЧАДАМБА
ТЕЛЕФОННАРЫ: 3-33.91, 3-34.17, 3-34.28, 3-34.39, 3-34.93, 3-34.94, 3-34.95, 3-34.96, 3-34.97, 3-34.98, 3-34.99, 3-35.00, 3-35.01, 3-35.02, 3-35.03, 3-35.04, 3-35.05, 3-35.06, 3-35.07, 3-35.08, 3-35.09, 3-35.10, 3-35.11, 3-35.12, 3-35.13, 3-35.14, 3-35.15, 3-35.16, 3-35.17, 3-35.18, 3-35.19, 3-35.20, 3-35.21, 3-35.22, 3-35.23, 3-35.24, 3-35.25, 3-35.26, 3-35.27, 3-35.28, 3-35.29, 3-35.30, 3-35.31, 3-35.32, 3-35.33, 3-35.34, 3-35.35, 3-35.36, 3-35.37, 3-35.38, 3-35.39, 3-35.40, 3-35.41, 3-35.42, 3-35.43, 3-35.44, 3-35.45, 3-35.46, 3-35.47, 3-35.48, 3-35.49, 3-35.50, 3-35.51, 3-35.52, 3-35.53, 3-35.54, 3-35.55, 3-35.56, 3-35.57, 3-35.58, 3-35.59, 3-35.60, 3-35.61, 3-35.62, 3-35.63, 3-35.64, 3-35.65, 3-35.66, 3-35.67, 3-35.68, 3-35.69, 3-35.70, 3-35.71, 3-35.72, 3-35.73, 3-35.74, 3-35.75, 3-35.76, 3-35.77, 3-35.78, 3-35.79, 3-35.80, 3-35.81, 3-35.82, 3-35.83, 3-35.84, 3-35.85, 3-35.86, 3-35.87, 3-35.88, 3-35.89, 3-35.90, 3-35.91, 3-35.92, 3-35.93, 3-35.94, 3-35.95, 3-35.96, 3-35.97, 3-35.98, 3-35.99, 3-36.00, 3-36.01, 3-36.02, 3-36.03, 3-36.04, 3-36.05, 3-36.06, 3-36.07, 3-36.08, 3-36.09, 3-36.10, 3-36.11, 3-36.12, 3-36.13, 3-36.14, 3-36.15, 3-36.16, 3-36.17, 3-36.18, 3-36.19, 3-36.20, 3-36.21, 3-36.22, 3-36.23, 3-36.24, 3-36.25, 3-36.26, 3-36.27, 3-36.28, 3-36.29, 3-36.30, 3-36.31, 3-36.32, 3-36.33, 3-36.34, 3-36.35, 3-36.36, 3-36.37, 3-36.38, 3-36.39, 3-36.40, 3-36.41, 3-36.42, 3-36.43, 3-36.44, 3-36.45, 3-36.46, 3-36.47, 3-36.48, 3-36.49, 3-36.50, 3-36.51, 3-36.52, 3-36.53, 3-36.54, 3-36.55, 3-36.56, 3-36.57, 3-36.58, 3-36.59, 3-36.60, 3-36.61, 3-36.62, 3-36.63, 3-36.64, 3-36.65, 3-36.66, 3-36.67, 3-36.68, 3-36.69, 3-36.70, 3-36.71, 3-36.72, 3-36.73, 3-36.74, 3-36.75, 3-36.76, 3-36.77, 3-36.78, 3-36.79, 3-36.80, 3-36.81, 3-36.82, 3-36.83, 3-36.84, 3-36.85, 3-36.86, 3-36.87, 3-36.88, 3-36.89, 3-36.90, 3-36.91, 3-36.92, 3-36.93, 3-36.94, 3-36.95, 3-36.96, 3-36.97, 3-36.98, 3-36.99, 3-37.00, 3-37.01, 3-37.02, 3-37.03, 3-37.04, 3-37.05, 3-37.06, 3-37.07, 3-37.08, 3-37.09, 3-37.10, 3-37.11, 3-37.12, 3-37.13, 3-37.14, 3-37.15, 3-37.16, 3-37.17, 3-37.18, 3-37.19, 3-37.20, 3-37.21, 3-37.22, 3-37.23, 3-37.24, 3-37.25, 3-37.26, 3-37.27, 3-37.28, 3-37.29, 3-37.30, 3-37.31, 3-37.32, 3-37.33, 3-37.34, 3-37.35, 3-37.36, 3-37.37, 3-37.38, 3-37.39, 3-37.40, 3-37.41, 3-37.42, 3-37.43, 3-37.44, 3-37.45, 3-37.46, 3-37.47, 3-37.48, 3-37.49, 3-37.50, 3-37.51, 3-37.52, 3-37.53, 3-37.54, 3-37.55, 3-37.56, 3-37.57, 3-37.58, 3-37.59, 3-37.60, 3-37.61, 3-37.62, 3-37.63, 3-37.64, 3-37.65, 3-37.66, 3-37.67, 3-37.68, 3-37.69, 3-37.70, 3-37.71, 3-37.72, 3-37.73, 3-37.74, 3-37.75, 3-37.76, 3-37.77, 3-37.78, 3-37.79, 3-37.80, 3-37.81, 3-37.82, 3-37.83, 3-37.84, 3-37.85, 3-37.86, 3-37.87, 3-37.88, 3-37.89, 3-37.90, 3-37.91, 3-37.92, 3-37.93, 3-37.94, 3-37.95, 3-37.96, 3-37.97, 3-37.98, 3-37.99, 3-38.00, 3-38.01, 3-38.02, 3-38.03, 3-38.04, 3-38.05, 3-38.06, 3-38.07, 3-38.08, 3-38.09, 3-38.10, 3-38.11, 3-38.12, 3-38.13, 3-38.14, 3-38.15, 3-38.16, 3-38.17, 3-38.18, 3-38.19, 3-38.20, 3-38.21, 3-38.22, 3-38.23, 3-38.24, 3-38.25, 3-38.26, 3-38.27, 3-38.28, 3-38.29, 3-38.30, 3-38.31, 3-38.32, 3-38.33, 3-38.34, 3-38.35, 3-38.36, 3-38.37, 3-38.38, 3-38.39, 3-38.40, 3-38.41, 3-38.42, 3-38.43, 3-38.44, 3-38.45, 3-38.46, 3-38.47, 3-38.48, 3-38.49, 3-38.50, 3-38.51, 3-38.52, 3-38.53, 3-38.54, 3-38.55, 3-38.56, 3-38.57, 3-38.58, 3-38.59, 3-38.60, 3-38.61, 3-38.62, 3-38.63, 3-38.64, 3-38.65, 3-38.66, 3-38.67, 3-38.68, 3-38.69, 3-38.70, 3-38.71, 3-38.72, 3-38.73, 3-38.74, 3-38.75, 3-38.76, 3-38.77, 3-38.78, 3-38.79, 3-38.80, 3-38.81, 3-38.82, 3-38.83, 3-38.84, 3-38.85, 3-38.86, 3-38.87, 3-38.88, 3-38.89, 3-38.90, 3-38.91, 3-38.92, 3-38.93, 3-38.94, 3-38.95, 3-38.96, 3-38.97, 3-38.98, 3-38.99, 3-39.00, 3-39.01, 3-39.02, 3-39.03, 3-39.04, 3-39.05, 3-39.06, 3-39.07, 3-39.08, 3-39.09, 3-39.10, 3-39.11, 3-39.12, 3-39.13, 3-39.14, 3-39.15, 3-39.16, 3-39.17, 3-39.18, 3-39.19, 3-39.20, 3-39.21, 3-39.22, 3-39.23, 3-39.24, 3-39.25, 3-39.26, 3-39.27, 3-39.28, 3-39.29, 3-39.30, 3-39.31, 3-39.32, 3-39.33, 3-39.34, 3-39.35, 3-39.36, 3-39.37, 3-39.38, 3-39.39, 3-39.40, 3-39.41, 3-39.42, 3-39.43, 3-39.44, 3-39.45, 3-39.46, 3-39.47, 3-39.48, 3-39.49, 3-39.50, 3-39.51, 3-39.52, 3-39.53, 3-39.54, 3-39.55, 3-39.56, 3-39.57, 3-39.58, 3-39.59, 3-39.60, 3-39.61, 3-39.62, 3-39.63, 3-39.64, 3-39.65, 3-39.66, 3-39.67, 3-39.68, 3-39.69, 3-39.70, 3-39.71, 3-39.72, 3-39.73, 3-39.74, 3-39.75, 3-39.76, 3-39.77, 3-39.78, 3-39.79, 3-39.80, 3-39.81, 3-39.82, 3-39.83, 3-39.84, 3-39.85, 3-39.86, 3-39.87, 3-39.88, 3-39.89, 3-39.90, 3-39.91, 3-39.92, 3-39.93, 3-39.94, 3-39.95, 3-39.96, 3-39.97, 3-39.98, 3-39.99, 3-40.00, 3-40.01, 3-40.02, 3-40.03, 3-40.04, 3-40.05, 3-40.06, 3-40.07, 3-40.08, 3-40.09, 3-40.10, 3-40.11, 3-40.12, 3-40.13, 3-40.14, 3-40.15, 3-40.16, 3-40.17, 3-40.18, 3-40.19, 3-40.20, 3-40.21, 3-40.22, 3-40.23, 3-40.24, 3-40.25, 3-40.26, 3-40.27, 3-40.28, 3-40.29, 3-40.30, 3-40.31, 3-40.32, 3-40.33, 3-40.34, 3-40.35, 3-40.36, 3-40.37, 3-40.38, 3-40.39, 3-40.40, 3-40.41, 3-40.42, 3-40.43, 3-40.44, 3-40.45, 3-40.46, 3-40.47, 3-40.48, 3-40.49, 3-40.50, 3-40.51, 3-40.52, 3-40.53, 3-40.54, 3-40.55, 3-40.56, 3-40.57, 3-40.58, 3-40.59, 3-40.60, 3-40.61, 3-40.62, 3-40.63, 3-40.64, 3-40.65, 3-40.66, 3-40.67, 3-40.68, 3-40.69, 3-40.70, 3-40.71, 3-40.72, 3-40.73, 3-40.74, 3-40.75, 3-40.76, 3-40.77, 3-40.78, 3-40.79, 3-40.80, 3-40.81, 3-40.82, 3-40.83, 3-40.84, 3-40.85, 3-40.86, 3-40.87, 3-40.88, 3-40.89, 3-40.90, 3-40.91, 3-40.92, 3-40.93, 3-40.94, 3-40.95, 3-40.96, 3-40.97, 3-40.98, 3-40.99, 3-41.00, 3-41.01, 3-41.02, 3-41.03, 3-41.04, 3-41.05, 3-41.06, 3-41.07, 3-41.08, 3-41.09, 3-41.10, 3-41.11, 3-41.12, 3-41.13, 3-41.14, 3-41.15, 3-41.16, 3-41.17, 3-41.18, 3-41.19, 3-41.20, 3-41.21, 3-41.22, 3-41.23, 3-41.24, 3-41.25, 3-41.26, 3-41.27, 3-41.28, 3-41.29, 3-41.30, 3-41.31, 3-41.32, 3-41.33, 3-41.34, 3-41.35, 3-41.36, 3-41.37, 3-41.38, 3-41.39, 3-41.40, 3-41.41, 3-41.42, 3-41.43, 3-41.44, 3-41.45, 3-41.46, 3-41.47, 3-41.48, 3-41.49, 3-41.50, 3-41.51, 3-41.52, 3-41.53, 3-41.54, 3-41.55, 3-41.56, 3-41.57, 3-41.58, 3-41.59, 3-41.60, 3-41.61, 3-41.62, 3-41.63, 3-41.64, 3-41.65, 3-41.66, 3-41.67, 3-41.68, 3-41.69, 3-41.70, 3-41.71, 3-41.72, 3-41.73, 3-41.74, 3-41.75, 3-41.76, 3-41.77, 3-41.78, 3-41.79, 3-41.80, 3-41.81, 3-41.82, 3-41.83, 3-41.84, 3-41.85, 3-41.86, 3-41.87, 3-41.88, 3-41.89, 3-41.90, 3-41.91, 3-41.92, 3-41.93, 3-41.94, 3-41.95, 3-41.96, 3-41.97, 3-41.98, 3-41.99, 3-42.00, 3-42.01, 3-42.02, 3-42.03, 3-42.04, 3-42.05, 3-42.06, 3-42.07, 3-42.08, 3-42.09, 3-42.10, 3-42.11, 3-42.12, 3-42.13, 3-42.14, 3-42.15, 3-42.16, 3-42.17, 3-42.18, 3-42.19, 3-42.20, 3-42.21, 3-42.22, 3-42.23, 3-42.24, 3-42.25, 3-42.26, 3-42.27, 3-42.28, 3-42.29, 3-42.30, 3-42.31, 3-42.32, 3-42.33, 3-42.34, 3-42.35, 3-42.36, 3-42.37, 3-42.38, 3-42.39, 3-42.40, 3-42.41, 3-42.42, 3-42.43, 3-42.44, 3-42.45, 3-42.46, 3-42.47, 3-42.48, 3-42.49, 3-42.50, 3-42.51, 3-42.52, 3-42.53, 3-42.54, 3-42.55, 3-42.56, 3-42.57, 3-42.58, 3-42.59, 3-42.60, 3-42.61, 3-42.62, 3-42.63, 3-42.64, 3-42.65, 3-42.66, 3-42.67, 3-42.68, 3-42.69, 3-42.70, 3-42.71, 3-42.72, 3-42.73, 3-42.74, 3-42.75, 3-42.76, 3-42.77, 3-42.78, 3-42.79, 3-42.80, 3-42.81, 3-42.82, 3-42.83, 3-42.84, 3-42.85, 3-42.86, 3-42.87, 3-42.88, 3-42.89, 3-42.90, 3-42.91, 3-42.92, 3-42.93, 3-42.94, 3-42.95, 3-42.96, 3-42.97, 3-42.98, 3-42.99, 3-43.00, 3-43.01, 3-43.02, 3-43.03, 3-43.04, 3-43.05, 3-43.06, 3-43.07, 3-43.08, 3-43.09, 3-43.10, 3-43.11, 3-43.12, 3-43.13, 3-43.14, 3-43.15, 3-43.16, 3-43.17, 3-43.18, 3-43.19, 3-43.20, 3-43.21, 3-43.22, 3-43.23, 3-43.24, 3-43.25, 3-43.26, 3-43.27, 3-43.28, 3-43.29, 3-43.30, 3-43.31, 3-43.32, 3-43.33, 3-43.34, 3-43.35, 3-43.36, 3-43.37, 3-43.38, 3-43.39, 3-43.40, 3-43.41, 3-43.42, 3-43.43, 3-43.44, 3-43.45, 3-43.46, 3-43.47, 3-43.48, 3-43.49, 3-43.50, 3-43.51, 3-43.52, 3-43.53, 3-43.54, 3-43.55, 3-43.56, 3-43.57, 3-43.58, 3-43.59, 3-43.60, 3-43.61, 3-43.62, 3-43.63, 3-43.64, 3-43.65, 3-43.66, 3-43.67, 3-43.68, 3-43.69, 3-43.70, 3-43.71, 3-43.72, 3-43.73, 3-43.74, 3-43.75, 3-43.76, 3-43.77, 3-43.78, 3-43.79, 3-43.80, 3-43.81, 3-43.82, 3-43.83, 3-43.84, 3-43.85, 3-43.86, 3-43.87, 3-43.88, 3-43.89, 3-43.90, 3-43.91, 3-43.92, 3-43.93, 3-43.94, 3-43.95, 3-43.96, 3-43.97, 3-43.98, 3-43.99, 3-44.00, 3-44.01, 3-44.02, 3-44.03, 3-44.04, 3-44.05, 3-44.06, 3-44.07, 3-44.08, 3-44.09, 3-44.10, 3-44.11, 3-44.12, 3-44.13, 3-44.14, 3-44.15, 3-44.16, 3-44.17, 3-44.18, 3-44.19, 3-44.20, 3-44.21, 3-44.22, 3-44.23, 3-44.24, 3-44.25, 3-44.26, 3-44.27, 3-44.28, 3-44.29, 3-44.30, 3-44.31, 3-44.32, 3-44.33, 3-44.34, 3-44.35, 3-44.36, 3-44.37, 3-44.38, 3-44.39, 3-44.40, 3-44.41, 3-44.42, 3-44.43, 3-44.44, 3-44.45, 3-44.46, 3-44.47, 3-44.48, 3-44.49, 3-44.50, 3-44.51, 3-44.52, 3-44.53, 3-44.54, 3-44.55, 3-44.56, 3-44.57, 3-44.58, 3-44.59, 3-44.60, 3-44.61, 3-44.62, 3-44.63, 3-44.64, 3-44.65, 3-44.66, 3-44.67, 3-44.68, 3-44.69, 3-44.70, 3-44.71, 3-44.72, 3-44.73, 3-44.74, 3-44.75, 3-44.76, 3-44.77, 3-44.78, 3-44.79, 3-44.80, 3-44.81, 3-44.82, 3-44.83, 3-44.84, 3-44.85, 3-44.86, 3-44.87, 3-44.88, 3-44.89, 3-44.90, 3-